

TANULMÁNYOK

ERDŐ Péter

A „LEX” SZÓ JELENTÉSE AZ ÓKORI KÁNONJOGBAN (III–VII. SZÁZAD)*

I. TERMINOLÓGIAI KÖRNYEZET: 1. *A római jog szóhasználata*; 2. *A keresztény latinitás*; II. A „LEX” SZÓ HASZNÁLATA A KÁNONJOG FORRÁSAIBAN: 1. *A pseudo-apostoli gyűjtemények*; 2. *A zsinatok*; 3. *A dekretálisok*; 4. *A többi műfajok*; III. KÖVETKEZTETÉS: A „LEX” SZÓ HASZNÁLATÁNAK SAJÁTOSSÁGAI AZ ÓKORI KÁNONJOGBAN.

Az 1983-as Codex Iuris Canonici kihirdetésével új kérdések merültek fel a „lex” szó szaknyelvi jelentésével kapcsolatban a kánonjog területén. Ezek világosabb áttekintése érdekében hasznosnak látszik megvizsgálni a „lex” szó használatának fejlődését a III–VII. századi latin kánonjogi szövegekben. A feladatot némileg nehezíti az a körülmény, hogy nem minden forrásszöveg jelent meg olyan kiadásban, mely részletes szómutatót is tartalmazna. A jelen tanulmányban főként, de nem kizárólag arra a kérdésre keressük a választ, hogy használták-e ezt a szót az Egyház saját jogszabályainak megnevezésére, s ha igen, milyen módon.

I. A TERMINOLÓGIAI KÖRNYEZET

1. *A római jog szóhasználata*

A rómaiaknál a „lex” szó többféle jelentésben volt használatos. Ez a többértelműség még a jogi szövegekben is megfigyelhető, hiszen a kiváló klasszikus római jogtudósok nem voltak mindig egyben nagy filozófusok is. Amikor a törvény fogalmát igyekeztek meghatározni, a definíciókat az alkalomnak megfelelően a jog forrásairól szóló paragrafusból vették át, mely az elemi filozófiai, illetve retorikai bevezetések egyik része volt. Így néha azok a nem ritkán sztoikus jellegű magyarázatok, melyeket a görögök a „nomosz” szóról adtak, a „lex” meghatározásaként jelentek meg, noha e két kifejezés, vagyis a „lex” és a „nomosz” etimológiai eredete, használata és jelentésskálája tekintetében nem volt teljesen egyenértékű egymással.¹

* A tanulmány az MTA támogatásával, a Magyar Tudományos Akadémia és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Liturgiatudományi Kutatócsoportjának együttműködésében készült.

¹ SCHULZ, F., *Storia della giurisprudenza romana*, Firenze 1968. 241–242.

A görög filozófiai örökség ilyen átvételének nyomait megtaláljuk a törvénynek azokban a definícióiban, melyek főként annak tartalmát, nem pedig szerzőjét, kibocsátási módját vagy formáját tartják szem előtt², így pl. Cicero kijelentésében, amely szerint „*est... lex nihil aliud nisi recta et (iam) a numine deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibens contraria*”³.

A sajátosan római szellemiséget kifejező törvény-meghatározások leginkább a római jogszabályok bizonyos típusainak külső megjelenési formájából indultak ki. De mivel ezek a típusok is történelmileg folyamatosan fejlődtek, a törvény formális meghatározásai is eltérők voltak⁴. A „*lex rogata*” típusát tartotta szem előtt az a meghatározás, amely szerint: „*Lex est, quod populus Romanus senatore magistratu interrogante, velut consule, constituebat*”⁵. A principatus korának új jogszabály-formáját vette viszont tekintetbe Ulpianus kijelentése: „*Quod principi placuit, legis habet vigorem*”⁶. A köztársaság korából eredő normatípusok felbomlása után azt is el lehetett mondani, hogy: „*Quodcumque... imperator per epistulam et subscriptionem statuit, vel cognoscens decrevit, vel de plano interlocutus est, legem esse constat*”⁷.

A „*lex*” szó azonban a köznyelvben, sőt még az általános jogi szóhasználatban is megőrizte még a későbbiekben is a nem szorosan vett jogi jelentéseit. Így például, néha általában kötelező szabályt jelentett⁸; gyakrabban pedig szabályt, feltételt vagy meghagyást, ami magánszemélyeknek vagy egy hatóságnak az akaratából származott⁹, ez volt az ún. *lex dicta*.

² Vö. KRAWIETZ, W., *Gesetz. I*, in RITTER, J. (Hrsg.), *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, III. Basel – Stuttgart 1974. col. 482.

³ *Phil.* 11, 28 = CÍCÉRON, *Discours*, fordította P. WUILLEUMIER, XX. Paris 1960. 180. A „*lex*” filozófiai definícióját CÍCÉRONÁL lásd CÍCÉRON, *Traité des Lois*, a szöveget értelmezte és fordította D. DE PLINVAL, Paris 1959, Chrysispos görögül idézi in *Dig.* 1, 3, 2 = MOMMSEN, T. – KRUEGER, P. (ed.), *Corpus Iuris Civilis. I. Digesta*, Berolini 1922.¹⁴ 33. Vö. *Thesaurus linguae latinae*, VII/2. Lipsiae 1970-1979. col. 1238.

⁴ Vö. KRAWIETZ, *Gesetz* (2. j) col. 482. A törvény egyéb jelentéséről a római jogban vö. BERGER, A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953. 544-561.

⁵ *Inst.* 1, 2, 4 = KRUEGER, P. (ed.), *Corpus Iuris Civilis. I. Institutiones*, Berolini 1922.¹⁴ 1. Vö. pl. GAIUS, *Inst.* 1, 3 = BAVIERA, J. – FURLANI, J. (ed.), *Fontes Iuris Romani Anteiusiniani*, II. Florentinae 1940.² 9: *Lex est quod populus iubet atque constituit*. Ezt az értelmezését a törvénynek lásd: HEUMANN, H. – SECKEL, E., *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Graz 1958.¹⁰ 311. nr. 1. a. GUTIERREZ ALVIZ Y ARMARIO, A., *Diccionario de derecho romano*, Madrid 1976.² 366. *Thesaurus* (3. j.) VII/2. col. 1239-1240. nr. I. A. 1: (...) *leges publicae praesertim rogatae*.

⁶ *Inst.* 1, 2, 6 = kiad. (5. j.) 1; *Dig.* 1, 4, 1 pr. = kiad. (3. j.) 35. A szöveg eredeti jelentését lásd KUSSMAUL, P., *Pragmaticum und Lex. Formen spätrömischer Gesetzgebung 408-457* (Hypomnemata 67), Göttingen 1981. 97.

⁷ *Inst.* 1, 2, 6 = kiad. (5. j.) 1; *Dig.* 1, 4, 1, 1 = kiad. (3. j.) 35.

⁸ Pl. *Dig.* 1, 5, 24 = kiad. (3. j.) 36; vö. HEUMANN – SECKEL (5. j.) 312. nr. 1. c. GUTIERREZ ALVIZ (5. j.) 366.

⁹ Pl. *Dig.* 1, 5, 22; 16, 3, 24; 40, 2, 16, 1; 40, 8, 8 = kiad. (3. j.) 36. 246. 660. 681; vö. HEUMANN – SECKEL (5. j.) 312, nr. 3; *Thesaurus* (3. j.) VII/2. col. 1243-1244. nr. I. A. 2. a: „*lex donationis*”, b: „*ea lege, ut*”; WEISS, E., *Lex*, in *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Neue Bearbeitung WISSOWA, G. – KROLL, W., XII. Stuttgart 1925. col. 2317-2318. nr. IV. BIONDI, B., *Lex et ius*, in *Revue Internationale des Droits de l'Antiquité* 12 (1965) 177-178.

Az V. században, de talán már a IV. század végén, különösen Nyugaton úgy a császári jogforrások, mint a tudományos és oktatás céljából íródott művek olykor különbséget tettek a császári törvényhozás között, amelyet „leges”-nek hívtak, és a *ius prudentium*, vagyis a tudományos jog között, amelyet egyszerűen *iusnak* neveztek¹⁰. Ez a különbségtétel megjelenik a *Brevarium Alariciben* is (506-ban)¹¹, de nem található meg Iustinianus császár gyűjteményeiben, ahol a „leges” kifejezés mind a császári konstitúciókat mind a jogtudósok írásait jelöli. Ebben az értelemben a „lex” egyszersmind „*virorum prudentium consultum*”¹².

Az V. században, főként II. Theodosius és III. Valentinianus császár idején a „lex” szó a császári jogforrásokban is szorosabb szakkifejezési értelemben jelenik meg, s már nem jelenti a császárok által kibocsátott jogszabályok minden műfaját, hanem csupán az általános parancsokat, de nem a *pragmaticumokat* vagy más *rescriptumokat*¹³.

Nem csoda, hogy a „lex” a keresztény kor császári jogában sajátosan keresztény értelemben is megjelenik: például a keresztény vallást „lex christiana”¹⁴, vagy „sacra lex”¹⁵ néven is említik; sőt – noha ritkán – az Egyház bírói hatalmát is a „lex christiana” névvel illetik, de a keresztények életének szabályait is olykor „leges”-nek mondják¹⁶.

A vizsgált időszak vége felé a barbárok római jogának gyűjteményeiben, valamint a germán jog forrásszövegeiben is találunk olyan elemeket, amelyek hozzájárultak a kánonjogi szóhasználat kialakításához. Ezekben azonban a „lex” gyakran az egész jogrendszert vagy a törvényeket tartalmazó könyvet jelentette.

2. A keresztény latinitás

A „lex” szó használata a keresztényeknél már a II. századtól kezdve a Szentírás latin fordításainak befolyása következtében sajátos vonásokat hordoz. A „lex” ugyanis gyakran a mózesi törvényt, az egész Ószövetséget¹⁷ vagy a Pentateuchust jelentette¹⁸, azonban olykor az egész keresztény vallást is jelölte¹⁹.

¹⁰ GAUDEMET, J., „*Ius*” et „*leges*”, in *Iura* 1 (1950) 232-236.

¹¹ Uo. 237-238.

¹² *Dig.* 1, 3, 1 = kiad. (3. j.) 33; vö. GAUDEMET, „*Ius*” et „*leges*” (10. j.) 238-245. LADNER, G.B., *Justinian's Theory of Law and the Renewal Ideology of the Leges Barbarorum*, in *UA, Images and Ideas in the Middle Ages. Selected Studies in History and Art*, II (Storia e letteratura 156), Roma 1983. 611-612.

¹³ KUSSMAUL, *Pragmaticum* (6. jegyz.) 13, 45, 96.

¹⁴ *Cod.* 1, 9, 11 = KRUEGER, P. (ed.), *Corpus Iuris Civilis. II. Codex Iustinianus*, Berolini 1914.⁹ 61.

¹⁵ *Cod.* 1, 4, 7 = kiad. (14. j.) 40.

¹⁶ BLAISE, A., *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Turnhout 1954. 493. nr. 6: „*la juridiction chrétienne*”. A törvényről mint a keresztény élet normájáról lásd: *Cod.* 1, 5, 4 pr. (a. 408) = kiad. (14. j.) 51: *Manichaeos seu Manichaeas vel Donatistas meritissima severitate persequimur, huic itaque hominum generi nihil ex moribus, nihil ex legibus sit commune cum ceteris*.

¹⁷ Erről lásd LOI, V., *Origini e caratteristiche della latinità cristiana* (Supplementum nr. 1 al „*Bollettino dei classici*”), Roma 1978. 15-22.

A II-VI. század keresztényei a retoriskolákban megismerték a görögök törvény-definícióit, amelyek egyébként a római jog forrásszövegeiben is olykor megjelennek. Amikor például Tertullianus a természetes törvényről vagy a nem írott törvényről beszél, akkor úgy tűnik, az Ószövetség teológiáján kívül Szent Pálnak a lelkiismeretről szóló tanítását, valamint a népszerű filozófiát is tekintetbe veszi²⁰. Lactantius pedig sztoikus cicerói értelemben használja a *lex divina* és a *lex naturalis* kifejezéseket²¹.

De a latin keresztény szerzők műveiből, akik szinte kivétel nélkül a retoriskolában nyerték képzettségüket, kitűnik, hogy a római jog sajátos kifejezéseit és alapelemeit is a retoriskolákban sajátították el²². Úgy tűnik, hogy a latin keresztény szerzők többnyire csak középszerű ismeretekkel rendelkeztek a világi jogról. A római jog szókincsét műveikben főleg a köznyelvből vagy a rétori nyelvből eredeztethetjük. Jogi fogalmaik pedig, még magánál Tertullianusnál is²³, gyakran híjával vannak a szakkifejezésszerű pontosságnak²⁴. Mégis a „lex” szó néha, bizonyos mélyebb jogi ismeretek fényében kerül alkalmazásra például Tertullianusnál, aki szerint „*consuetudo etiam in civilibus rebus pro lege suscipitur cum deficit lex*”²⁵. De a keresztények írásaiban a „lex”, amennyiben a római jogra utal, általában a világi jog szabályait jelenti minden különbségtétel nélkül, így például Arnobiusnál²⁶ és Lactantiusnál, akik a törvényeket, vagyis a pozitív jog előírásait, a római jog előírásait gyakran az igazságossággal ellenkezőknek mondják²⁷. Hasonlóképpen Szent Ambrus is a *leges humanae*, az „emberi, világi törvények” ki-

¹⁸ Vö. MOHRMANN, C., *Études sur latin des Chrétiens*, IV (Storia e letteratura 143), Roma 1977. 47: „*Mais aussi lex avec ses significations multiples, souvent difficiles à définir, n'est que la transposition de gr. Nomos, qui se trouve régulièrement dans le Septante, mais qui est à son tour la transposition de Thora, mot presque intraduisible, qui signifiait 'doctrine, enseignement', spécialement 'enseignement religieux'*”.

¹⁹ Vö. BLAISE, *Dictionnaire* (16. j.) 493. nr. 2.

²⁰ Pl. *Adv. Iudaeos* II = CCL 2. 1341-1344; vö. SPANNEUT, M., *Tertullien et les premiers moralistes africains*, Gembloux – Paris 1969. 12-13. 15. GAUDEMET, J., *Le droit romain dans la littérature chrétienne occidentale du IIIe au Ve siècle* (Ius Romanorum Medii Aevi, Pars I/3, b), Mediolani 1978. 18: „*L'expression – sc. lex naturalis – n'était pas inconnue des juristes, mais ceux-ci usaient plus volontiers de ius naturale*”.

²¹ SPANNEUT, *Tertullien* (20. j.) 148.

²² Vö. MARROU, H.I., *Storia dell'educazione nell'antichità*, Roma 1978. 375-383. 407-409. SPRINGHETTI, A., *Latinitas fontium iuris canonici* (Pontificium Institutum Altioris Latinitatis. Bibliotheca „Veterum Sapientia” A/7), Romae 1968. 18.

²³ GAUDEMET, *Le droit romain* (20. j.) 20, 23, 30.

²⁴ Uo. 12-13.

²⁵ *De corona* 4, 5 = CCL 2. 1044; vö. *Dig.* 1, 3, 32, 1 = kiad. (3. j.) 34; lásd GAUDEMET, *Le droit romain* (20. j.) 22.

²⁶ Pl. *Adv. Nat.* 4, 23 = CSEL 4. 159: (...) *homines* (...) *adulteria [tamen] legibus vindicant, et capitalibus adficiunt eos poenis* (...). Vö. GAUDEMET, *Le droit romain* (20. j.) 47. TERTULLIANUS, *Ad Nat.* I, 6 = CCL 1. 17.

²⁷ *Inst. Div.* V, 6, 3 = CSEL 19. 417: *Leges etiam sibi iustitiae nomine iniquissimas iniustissimasque sanxerunt quibus rapinas, et avaritiam suam contra vim multitudinis tuerentur* (...); vö. *Inst. Div.* VI, 9, 3-7 = CSEL 19. 510-511. Vö. GAUDEMET, *Le droit romain* (20. j.) 63-64. LOI, V., *Lattanzio nella storia del linguaggio e del pensiero teologico pre-niceno* (Bibliotheca Theologica Salesiana, I/5), Zürich 1970. 258-262.

fejezést az emberi társadalom jogszabályaira használja²⁸, és ezeket gyakran az isteni törvényekkel ellenkezőknek látja. Az isteni törvények *leges divinae*²⁹ néven szerepelnek írásaiban.

Az is előfordul, hogy a „lex” szó, miként más, többé-kevésbé jogi szakkifejezések is, a keresztény szövegekben vallási fogalmakra vonatkozik. Szent Cyprianus például az isteni előírásokat nem ritkán *leges, mandata* vagy *praecepta* néven emlegeti, és a *lex et disciplina Domini* kifejezést arra használja, hogy az isteni erkölcsi törvény és az egyházi parancsokban konkretizált fegyelem között különbséget tegyen³⁰. Ennek során a „lex” kifejezést valamiképpen az Egyház saját joga ellentétéként használja.

A fejlődés előrehaladtával a jogi kifejezéseket nem csupán a teológia céljaira kezdték használni, hanem megfigyelhető volt a terminológiának egy fajta kiterjesztése, az új, sajátosan egyházi intézményekre is³¹. Ennek a jelenségnek az illusztrálására idézhetjük Szent Ágoston szövegét, amely a *Decretum Gratiani*-ba is bekerült, noha kissé megváltoztatott formában. Ebben a „lex” már nem egyszerűen természetes, isteni vagy világi törvényt jelöl, ahogyan leggyakrabban az ágostoni terminológiában, hanem olyan bizonyos mértékig jogi szabályt is, amely magában az Egyházban érvényesül: „*In his enim rebus de quibus nihil certi statuit Scriptura divina mos populi Dei, vel instituta maiorum pro lege tenenda sunt*”³².

Az ókor legvégén vagy a középkor kezdetén született meg az antikvitás terminológiájának és fogalomkészletének nagyszabású gyűjteménye, Sevillai Szent Izidor *Etymologiae* című munkája. A szerző főleg a mű V. könyvében részletesen értekezik a törvényekről. Izidor valószínűleg a tudományos bevezetést tartalmazó enciklopédiákból és tankönyvekből³³, ebben a kérdésben pedig Gaius Institúcióiból³⁴, valamint Tertullianus műveiből³⁵ merített közvetlenül vagy legalább közvetve. Így a törvény sztoikus, filozofikus és retorikus fogalmát, illetve definícióját éppúgy megtaláljuk nála³⁶, mint a formális és technikai, illetve jogi

²⁸ Pl. *De off.* I, 36, 184 = PL XVI. 78. *Ep.* 17, 4; 18, 13; 21, 9 = PL XVI 962. 976. 1004 stb. Vö. GAUDEMET, *Le droit romain* (20. j.) 82. 93.

²⁹ Pl. *Exp. Evang. Sec. Lucam* VIII,5 = CSEL 32/4. 394.

³⁰ *Ep.* 15, 1; 27, 1 = CSEL 3/2. 513 s. 540. Megjegyzendő, hogy *disciplina* ebben az összefüggésben *lege fide*, vö. Gaudemet, *Le droit romain* (20. j.) 37; SPANNEUT, *Tertullien* (20. j.) 76. De más értelemben *discipline* a keresztényeknél lásd: GROSSI, V., *Disciplina*, in Di BERARDINO, A., *Dizionario patristico e di antichità cristiane*, I. Casale Monferrato 1983. 991.

³¹ Vö. SPRINGHETTI, *Latinitas* (22. j.) 19.

³² *Ep.* 36, 2 (a. 397) = SANT'AGOSTINO, *Le lettere*, I (Nuova Biblioteca Agostiana, Opere di Sant'Agostino, Parte III/21), Roma 1969. 250. Vö. D. 11 c. 7 = FRIEDBERG, A. (ed.), *Corpus Iuris Canonici*, I. Leipzig 1879 (uny. Graz 1959), col. 25.

³³ DIAZ Y DIAZ, M., *Introducción general*, in OROZ RETA, J. – MARCOS CASQUERO, M.A. (ed.), *SAN ISIDORO DE SEVILLA, Etimologías* (Biblioteca de Autores Cristianos 433), I. Madrid 1982. 189-190.

³⁴ SAN ISIDORO DE SEVILLA, *Etimologías* (33. j.) I. 512. nt. 9. DE CHURRUCA, J., *La Istituciones de Gayo en san Isidoro de Sevilla*, Bilbao 1975.

³⁵ FONTAINE, J., *Isidore de Seville et la culture classique dans l'Espagne visigothique*, I. Paris 1983. 259-260. Vö. definíciók in *Etym.* 2, 10, 2; 5, 3, 3 = kiad. (33. j.) I. 347, 510.

³⁶ Vö. pl. *Etym.* 5, 2, 1 = kiad. (33. j.) I. 510: *Omnes autem leges aut divinae sunt, aut humanae. Divinae natura, humanae moribus constant (...); Etym.* 2, 10, 3 = uo. I. 374: *Porro si ratione lex*

definíciókat³⁷ vagy a bibliai meghatározásokat³⁸. Ami pedig Izidornál még az *Etymologiák* VI. könyvében is – ahol többek között a zsinatok kánonjairól is szó kerül – hiányozni látszik, az a „lex” szó egyértelmű alkalmazása magának az Egyháznak a jogszabályaira.

Izidor műve igen nagy hatást gyakorolt a „lex” szó használatára a középkori kánonjogi forrásokban, azonban csak kevésbé járult hozzá a korábbi kánonjogi szövegek értelmének megvilágításához.

II. A „LEX” SZÓ HASZNÁLATA A KÁNONJOG FORRÁSAIBAN

1. A pseudo-apostoli gyűjtemények

A pseudo-apostoli gyűjteményekben, amelyek a kánonjog ősi formáját jelentik, és amelyekből csupán néhányat ismerünk régi latin fordításban, azt sem mind teljes szövegben, hanem gyakran csak töredékben vagy részben, a „lex” kifejezést többé-kevésbé biblikus értelemben fordul elő.

A *Veronai Codex*ből ismert a *Didascalía apostolorum* latin fordítása, mely a IV. század végén készülhetett³⁹. Ebben a fordításban a „lex” több jelentést hordoz. Először is általában jogi jellegű cselekvési szabályokat vagy akár erkölcsi szabályokat jelent:

„*Gentiles autem libros penitus ne tetigeris. Quid enim tibi est cum alienis verbis vel legibus aut pseudoprophetis... si leges [desideras] et praecepta, habes gloriosam domini legem*”⁴⁰.

Sajátosan keresztény, de nagyon speciális értelemben jelenti a „lex” a tízparancsot és néhány más előírást, főként erkölcsi előírásokat, amelyek az Ószövetségben találhatóak, és amelyeket a keresztények továbbra is hatályban lévőnek tekintettek⁴¹:

„*Lex autem est, quae locutus est dominus deus, antequam populus vitulum faceret et ad idolatriam converteretur; id est decalogus et iudicia*”⁴².

constat, lex erit omne iam quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat (...) és ismét *Etym.* 5, 3, 2 = uo. I. 510: *Lex est constitutio scripta... nam lex a legendo vocata, quia scripta est (...)*; vö. *Etym.* 2, 10, 1 = uo. I. 374.

³⁷ *Pl. Etym.* 2, 10, 1 = kiad. (33. j.) I 374: *Lex est constitutio populi, quam maiores natu cum plebibus sancierunt (...)*; ugyanígy *Etym.* 5, 10 = uo. I. 514; vö. *Etym.* 5, 9, 2 = uo. I. 512: *Constat autem ius Quiritum ex legibus et plebiscitis, constitutionibus principum et edictis, sive prudentium responsis (...)*.

³⁸ *Pl. Etym.* 6, 1, 5 = kiad. (33. j.) I, 566: (...) *quinque libri Moysi, quos Hebraei Thora, Latini Legem appellant. Proprie autem Lex appellantur, quae per Moysen data est (...)*; vö. *Etym.* 5, 1, 1 = uo. I. 508.

³⁹ Vö. TIDNER, E. (ed.), *Didascalía apostolorum, Canonum ecclesiasticorum, Traditionis apostolicae versiones latinae* (Texte und Untersuchungen 75), Berlin 1963. x. ERDŐ P., *Az ókeresztény kor egyházfegyelme* (Ókeresztény Írók 5), Budapest 1983. 35-36.

⁴⁰ *Didasc.* III, 2-4. 15-16 = kiad. (39. j.) 5.

⁴¹ Vö. DANIELOU, J., *Messaggio evangelico e cultura ellenistica*, Bologna 1975. 267. Az ellentétéről lásd MUNIER, C., *L'Église dans l'Empire Romain (Ier-IIIe siècles)* [Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident II/3], Paris 1979. 164-166.

⁴² *Didasc.* III, 30-33 = kiad. (39. j.) 6; vö. *Didasc.* I, 21 = uo. 2: (...) *in lege scriptum est: Non concupiscis uxorem proximi tui (...)* és *Didasc.* I, 30-32 = uo. 3: (...) *et complens decalogum legis, quoniam in lege scriptum est (...)* id est: *in lege per Moysen locutus sum*” ugyancsak

De a *Didascalía* nem feledkezik meg a „lex” szó általánosabb biblikus értelméről sem, amely szerint ez a szó a Pentateuchust, Mózes öt könyvét jelenti. Ezért a szerző a Szentírás keresztény olvasóját így figyelmezteti: „*cum legem legis, ab omnibus praeceptis eius et ligaturis longe te abstineas*”⁴³. (Amikor a Szentírást olvasod, távol légy attól, hogy összes parancsait és kötöttségeit kövesd). Tekintettel az első századok keresztényeinek vitáira, az ószövetségi előírások hatályban maradásáról, és az egész zsidó tradíció érvényességéről, nem csoda, hogy a *Didascalía*, mely eredeti nyelven (görögül), még a III. században keletkezett, azon igyekszik, hogy megmagyarázza, melyek a régi Izraelnek azok a jogszabályai, amelyek Krisztus Egyházában továbbra is érvényesek. Noha itt nincs mindig szó jogi jellegű normákról, maga ennek a kérdésnek a feltevése is már kánonjogi érdeklődést mutat az Egyházon belül, egy olyan Egyházon belül, amely a római jellegű jogi technikával saját életének szabályozása során még nem élt. Az összes zsidó jellegű szabályok ugyanis, mind az Ószövetség, mind más hagyományok esetében, melyek a keresztények szerint már nem voltak érvényben, a *Didascalíában* egyszerűen *secundatio legis* néven kerülnek említésre⁴⁴, például:

„*Hoc tibi sit ante oculos ut cognoscas, quid est lex et quae post legem secunda legatio his, qui per legem et per repetitam alligationem eoru[m] [qui] in deserto tanta peccaverunt, et quanta eis inposuit onera*”⁴⁵.

„*Nam salvator noster propter nihil aliud venit, nisi ut legem impleat et vincula secundationis legis infirmaret*”⁴⁶.

A „lex” végül a keresztény etika legmagasabb normáját is jelenti ebben a műben, és ebben az értelemben *lex simplex* néven fordul elő:

„*Eis autem hominib[us], qui oboediunt deo, una lex est simplex, vera, sine quaestione christianis constituta, ita: Quod tibi fieri ab alio non vis, tu alio ne feceris*”⁴⁷.

A *Didascalía* latin fordításában tehát a „lex” nem a filozófiai természetű isteni jogot jelenti, sem pedig valamely sajátos formáját a Birodalom jogszabályainak, de még csak nem is az összes jogi jellegű szabályokat, amelyek magában az Egyházban vagy az Egyházban és az államokban érvényesültek. Ez a hiány, úgy tűnik, az álapostoli gyűjtemények mindegyikének mentalitását jelzi. Ezt a gondolkodásmódot még nem járta át a racionális római jog technikája és szemlélete; sőt – amint a gyűjtemények szerkezetéből és tartalmából látszik – ezek a gyűjtemények még más fogalommal rendelkeztek a jogi jellegről is. Mégis, az a probléma, hogy a ke-

Didasc. XXV, 8-11 = uo. 41: *Audite, sacra et catholica ecclesia, quae (...) decem verba accepisti et legem didicisti et fidem tenuisti (...).*

⁴³ *Didasc.* III, 18-19 = kiad. (39. j.) 6.

⁴⁴ Vö. DANÉLOU, *Messaggio* (41. j.) 267.

⁴⁵ *Didasc.* III, 26-29 = kiad. (39. j.) 6.

⁴⁶ *Didasc.* IV, 1-4 = kiad. (39. j.) 7; vö. még *Didasc.* XXVIII, 16-17 = uo. 45: (...) *tollens a vobis secun[dum] dationem legis (...).*

⁴⁷ *Didasc.* II, 9-12 = kiad. (39. j.) 4; vö. *Didasc.* IV, 7-10 = uo. 7: *Tu ergo, qui sine [h]onere es et legis simplicem et evangelio consonantem legem (...).*

resztény közösségben hatályban vannak-e a zsidók morális és jogi törvényei, ebben a műben alapos tanulmányozásra kerül. Ez pedig valamiképpen azt mutatja, hogy a „lex” szó és az egyházi jog, az egyházi fegyelem világa között valamilyen kapcsolat már létezett.

Ami az ugyanilyen műfajú más műveket illeti, vagyis a többi pseudo-apostoli gyűjteményt, azokról vagy nem létezik ókorban készített latin fordítás vagy igen töredékesen ismerünk csak olyet, illetőleg némelyik mű esetében teljesen hiányzik belőlük a „lex” szó használata.

2. A zsinatok

a. A 314-es *Arles-i Zsinaton* a „lex” már kánonjogi normát jelent a maga teljes általánosságában. Az afrikai Egyház szokásjogi szabályát, amely szerint azokat, akik az eretnekségből az igaz hitre visszatérnek, újra kell keresztelni, a Zsinat „lex”-nek hívja: „*De Afris, quod propria lege sua utuntur, ut rebaptizent*”⁴⁸. Ugyanez a Zsinat a Szilveszter pápához írt levélben ezt a szót valószínűleg – amennyire a sérült szövegből kitűnik – más keresztény értelemben is használta, nevezetesen az egész keresztény vallásra vonatkoztatta:

„*te gloriosissime papa, cum merita reverentia salutamus, ubi gravem ac pernitiosam legis nostrae atque traditionis †... † effrenatae mentis homines pertulimus*”⁴⁹.

b. A 325-ös *Niceai Egyetemes Zsinat* kánonjainak ősi latin fordításai a szavak bizonyos jelentésben való elterjedésének és a terminológiának kitűnő tanúbizonyságai. A Niceai Zsinat 13. kánonjában, ahol arról van szó, hogy a haldokló vezetőknek nem szabad megtagadni a communiót, azt a szabályt, amelyik ezt a communiót megengedi, a görög szöveg *palaios kai kanonikos nomos*-nak nevezi. A *kanonikos nomos* kifejezés pedig szokásjogi jogszabályt jelentett⁵⁰, mégpedig olyat, amely az Egyház saját jogához tartozott. Ám a fordítóknak nem kis nehézséget okozott, hogy ezt a gondolatot latinul kifejezzék. A görög kifejezés, Dionysius Exiguus gyűjteményének mind az első⁵¹, mind pedig a második redakciójában,

⁴⁸ *Conc. Arelat.* (a. 314) c. 9(8) = CCL 148. 10 versus 26; vö. *Conc. Arelat.* (a. 314), *Ep. Ad Silvestrum* nr. 9 = CCL 148. 6 versus 58: *De africa quod propria lege sua utantur ut rebaptizent.*

⁴⁹ *Conc. Arelat.* (a. 314), *Ep. Ad Silvestrum*, pr. = CCL 148. 4 versus 11. Az idézet szövegről lásd: MUNIER, C. – GAUDEMONT, J. (ed.), *Conciles gaulois du IVe siècle* (Sources Chrétienne 241), Paris 1977. 41: (...) *une grave et dangereuse attaque de notre loi et de notre tradition.* Hogy a „lex” itt jogszabályt jelent-e vagy az egész vallást, az attól függ, hogy a szöveg kiadói a hiányzó szavakat hogyan pótolják. Az *Arles-i Zsinat* (vö. C. J. HEFELE – H. LECLERCQ, *Histoire des conciles*, I/1 Paris 1907, 265–279) történelmi körülményei és a szövegösszefüggés nem látszanak kizárni, hogy a „lex” itt is az egész keresztény vallást jelenti; a „*legis nostrae atque traditionis*” kifejezése után mindjárt „*traditio ac regula veritatis*” következik.

⁵⁰ Vö. ORTIZ DE URBINA, J., *Nicée et Constantinople* (Histoire des Conciles Oecuméniques 1), Paris 1963. 109: „*l'antique usage*”. JOANNOU, P. P., *Discipline générale antique* (Pontificia Commissione per la redazione del Codice di diritto canonico orientale, Fonti, IX/4), IV. Grottaferrata 1964. col. 232: „*lex consuetudinaria*”.

⁵¹ STREWE, A. (ed.), *Die Canonessammlung des Dionysius Exiguus in der ersten Redaktion* (Arbeiten zur Kirchengeschichte 16) Leipzig 1931. 28-29.

amely utóbbinak nagyobb volt a befolyása, latinul *lex antiqua regularisque* formában jelenik meg⁵². Ez a fordítás azonban az ilyen normák egyházi jellegét kevésbé fejezi ki, mint a görög szó, mely *kanonikos* jelzőjével az egyházi szabályokra világosabban utal, mégis a latin fordítás eléggé hűségeseznek tűnik.

Kevésbé pontosnak látszik Caecilianus fordítása (419), amelyben *lex synodalis et antiqua*⁵³ olvasható. Bár a *synodalis* jelző ennek a törvénynek az Egyház sajátos törvényhozói tevékenységével való kapcsolatát jól kifejezi, többet mond, mint a görög kifejezés, amely a szokásjogi normát is jelenthette, nem csupán szükségképpen azt a normát, amely valamilyen színóduson született.

Atticus fordítása⁵⁴ (419), a *Codex Ingilrami* fordítása⁵⁵ (451 előtt) és az ezekről függő *Versio Prisca*⁵⁶ (V–VI. sz.) grécizmust használ, mikor ezt a görög kifejezést *uetus et canonica lex* szavakkal fordítja latinra. Hasonlóképpen, abban a fordításban is, amelyet *Galicánának* neveznek⁵⁷ (V. sz.?), *uetus canonica lex* olvasható. A *Gallo-Hispana*⁵⁸ néven ismert fordítás (V. sz.), mely a *Versio Gallicától* és Rufinus parafrázisától függ⁵⁹, elhagyja a *canonica* jelzõt és csupán régi törvényről beszél. Más és elég szabad fordítás található az ún. *Versio Isidoriana* vagy *Hispana* változatban (419 és 451 között)⁶⁰, nevezetesen: *antiquae legis regula*. Ez a fordítás nagy jelentőségű és igen elterjedt, hiszen a görög szövegek a *Collectio Quesnellianában*⁶¹ és a *Collectio Hispanában* is ebben a latin fordításban szerepelnek⁶².

c. A 380-as *Zaragozai Zsinat* 6. kánonjában a „lex” szó az Egyházban hatályos jogszabályt látszik jelölni⁶³:

„*Si quis de clericis propter luxum uanitatemque praesumptam de officio suo sponte discesserit ac se uelut obseruatorem legis in monacho uideri uoluerit esse quam clericum, ita de ecclesia repellendum, ut nisi rogando atque obseruando plurimis temporibus satisfecerit, non recipiatur*”⁶⁴.

⁵² *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Bologna 1973.³ 12. PL LXVII. 150. Vö. pl. ERDŐ, P., *Die Quellen des Kirchenrechts. Eine geschichtliche Einführung* (Adnotationes in ius canonicum 23), Frankfurt am Main 2002. 48.

⁵³ TURNER, C.H., *Ecclesiae Occidentalis Monumenta Iuris Antiquissima. Canonum et conciliorum graecorum interpretationes latinae*, I/1-2. Oxonii 1899. 130, vö. uo. 103.

⁵⁴ Uo. 130.

⁵⁵ Uo. 131. Vö. STICKLER, A.M., *Historia Iuris Canonici Latini. I. Historia Fontium* (Studia et textus historiae iuris canonici 6), Roma 1950 (uny. 1985), 45.

⁵⁶ TURNER, *Monumenta* (53. j.) 131.

⁵⁷ Uo. 218. Vö. uo. 153. STICKLER, *Historia* (55. j.) 41.

⁵⁸ TURNER, *Monumenta* (53. j.) 218.

⁵⁹ Vö. STICKLER, *Historia* (55. j.) 41.

⁶⁰ TURNER, *Monumenta* (53. j.) 219. Vö. STICKLER, *Historia* (55. j.) 45.

⁶¹ PL LVI. 396.

⁶² MARTINEZ DIEZ, G. – RODRIGUEZ, F. (ed.), *La Colección Canónica Hispana*, III. Madrid 1982. 73.

⁶³ Vö. ORLANDIS, J. – RAMOS LISSÓN, D., *Die Synoden auf der iberischen Halbinsel bis zum Einbruch des Islams (711)* [Konziliengeschichte, Hrsg. W. BRANDMÜLLER, Reihe A], Paderborn – München – Wien – Zürich 1981. 39: „um als Mönch strenger zu leben”.

⁶⁴ A *Collectio Hispanaban: La Colección* (62. j.) IV. Madrid 1984. 295. Vö. VIVES, J. – MARIN, T. – MARTINEZ, G. (ed.), *Concilios visigóticos e hispano-romanos* (España cristiana, Textos 1), Barcelona – Madrid 1963. 17 ahol: „*obseruatorem legis*” („*más observante de la ley*”).

d. Az afrikai kánonjogi szövegekben a „lex” szó mint az Egyház jogi jellegű normáinak neve alig fordul elő, de a *legaliter* és a *legitime* határozószók néha megjelennek olyan szövegösszefüggésben, ahol egyházfegyelmi szabályokról van szó, például a *Registri Ecclesiae Carthagenensis Excerpta* (V. sz. eleje) a következőt mondja: „*quae a nobis superioribus conciliis legaliter definita noscuntur*”⁶⁵. A 397-es Carthagói Zsinaton pedig ez hangzik el: „*ea quae in concilio Hipponensi iam dudum acta sunt et legitime ad corrigendum disciplinam quae salubriter statuta noscuntur*”⁶⁶. De az ehhez hasonló formulák az *Elvirai Zsinat*nak tulajdonított IV. századi kánonsorozatban (306?) is megjelennek, például annak 3., 5., 14., 31., 64., 72., 76. és 78. kánonjában, ahol a *legitima paenitentia* kifejezés fordul elő⁶⁷.

e. A püspökök levele, amely a 453-as *Angers-i Zsinathoz* kapcsolódik, III. Valentinianus 35. Novelláját alkalmazza, amely 452. április 15-én jelent meg⁶⁸, és arról tesz tanúságot, hogy a szerzők ismerték a kor császári jogának szóhasználatát:

„*Quod cum et iuris antiqui formulis et inlatis frequentius sit legibus confirmatum, praesenti tempore a plerisque inuenimus fuisse calcatum. Nam praetermisso sacerdotali iudicio, passim ad examen saeculare transierunt. Idcirco nobis uisum est, ut hanc et sacrae legis, et nostri ordinis contumeliam, et ad praesens ulcisceretur plena distinctio, et obseruandum formulam constitueret in futurum*”⁶⁹.

A *iuris antiqui formulis et... legibus* kifejezés, amelyet a levél idéz, azt a technikai különbségtételt mutatja, amelyet a kor világi jogában használtak, különösen pedig éppen III. Valentinianus a 35. Novellában⁷⁰. A „lex” tehát a szövegösszefüggésben a császár törvényét jelölte, megkülönböztetésül a világi jog többi normáitól. A közvetlenül ezután következő mondatban a „lex” újra megjelenik, mégpedig azon a helyen, ahol a „lex sacra” és az „ordo noster” közötti különbség kap hangsúlyt. Az *ordo noster* az egyházi hierarchia tagjait látszik jelölni⁷¹. A *sacra lex* pedig, noha a kor császári jogszabályainak más műfajai is, mint az *adnotatio*, *iussio*,

⁶⁵ CCL 149. 206 versus 803.

⁶⁶ Uo. 29 versus 6.

⁶⁷ Így találhatók e kánonok a *Collectio Hispanában: La Colección* (62. j.) IV. Madrid 1984. 242, 243, 247, 252. 263, 265, 267. Vö. GAUDEMET, J., *Elvire. II. Le concile d'Elvire*, in *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclesiastiques*, XV. Paris 1963. col. 337: „*La pénitence sanctionne des fautes très diverses (...) les Pères d'Elvire en fixent presque toujours la durée de façon impérative (...) Cette solution est celle de la législation réressive séculière du IVe s.*” Ugyanerről a kánon-gyűjteményről „*Eliberitanorum*” lásd MEIGNE, M., *Concile ou collection d'Elvire?*, in *Revue d'histoire ecclésiastique* 70 (1975) 361-387.

⁶⁸ *Nov. Val. 35* = MOMMSEN, T. – MEYER, P.M. (ed.), *Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes*, II. Berolini 1954.² 142-148. Vö. HEFELE – LECLERCQ, *Histoire* (49. j.) II/2. Paris 1908. 884. MUNIER, C., *Audientia episcopalis*, in *Dizionario patristico* (30. j.), I. 443.

⁶⁹ CCL 148. 136.

⁷⁰ *Nov. Val. 35, 1* = kiad. (68. j.) II. 142: (...) *inter leges et iura* (...). Vö. GAUDEMET, „*Ius*” et „*Leges*” (10. j.) 232.

⁷¹ Vö. MUNIER, C., *Diritto romano e cristianesimo*, in *Dizionario patristico* (68. j.) I. 988.

rescriptum, litterae, mandatum, iussum, constitutio, a forrásokban gyakran szintén a *sacer* jelzőt viselik⁷², ezen a helyen inkább a keresztény vallást, mint a császár törvényét jelenti⁷³.

f. A *Statuta Ecclesiae Antiqua* (kb. 476-485), prolóógusában a püspököktől megkövetelt tulajdonságokról szólva, ezt mondja: „*Qui episcopus ordinandus est ante examinetur... si in lege Domini instructus*”⁷⁴. A *lex Domini* a kor keresztény latinításában jelentette magát a Szentírást vagy a Pentateuchust, de jelentette az isteni törvényt általánosságban, még a nem írott isteni törvényt is⁷⁵. Ebben az összefüggésben azonban, ha szem előtt tartjuk, hogy a kor klerikusainak képzésében a monachusoknak, a szerzeteseknek milyen komoly szerepe volt, és hogy az ilyen fajta oktatásban a szentírási könyvek olvasása milyen jelentős volt⁷⁶, akkor a *lex Domini* inkább az egész Szentírást látszik jelenteni. A „lex” szó ebben a prolóógusban önmagában, vagyis jelző nélkül a Pentateuchust jelenti: „*noui et ueteris testamenti, idest legis et prophetarum et apostolorum*”⁷⁷.

Már Szent Ince püspök levelében is, amelyet az 506-os *Agdei Zsinat* (506) alkalmából írt, megfigyelhetjük, hogy a *sacra lex* kifejezés a Pentateuchust jelöli. Ahol ugyanis a „*uetus admodum sacrae legis auctoritas*”⁷⁸ kifejezést találjuk, ott a Leviticus könyvből következik idézet.

g. Az 517-es *Epaoni Zsinat* 31. kánonjában világos különbségtételt találunk az egyházi kánonok és a *saeculi leges*, a világ törvényei között: „*De paenitentia homicidarum, qui saeculi leges euaserint, hoc summa reuerentia de eis inter nos placuit obseruari quod Anquiritani canones decreuerunt*”⁷⁹.

Hasonló különbségtételt, sőt ellentétet tartalmaz a világi jog normája és az Egyház szabályai között a *Tours-i Zsinat* (567) 21. kánonja, melyben ez áll: „*Nos uero, quos lex perimi iubet, si cupiunt audire praeconem, uolumus ut conuertantur et uiuant*”⁸⁰. Ebben a kánonban a „lex” a szó szoros értelmében római normát jelent, mely a barbárok jogától is különbözik: „*Childebertus et Chlotharius reges constitutionem legum de hac re custodierint*”⁸¹. Vagyis a barbár királyok fenntartották a római jogszabályok rendelkezéseit erről a témáról. Ugyanott kifejezetten olvasunk a *Lex romanáról* is, mégpedig római jog jelentésben, vagy még konkrét-

⁷² Vö. pl. KUSSMAUL, *Pragmaticum* (6. j.) 33-34, 37, 41-43. GAUDEMET, „*Ius*” et „*Leges*” (10. j.) 239.

⁷³ Vö. *Cod.* 1, 4, 7 (398) = kiad. (14. jegyz.) 40: *Si qui ex consensu apud sacrae legis antistitem litigare voluerint, non vetabuntur.*

⁷⁴ CCL 148. 164 versus 4.

⁷⁵ Vö. BLAISE, *Dictionnaire* (16. j.) 493. nr. 1 és 3.

⁷⁶ RICHÉ, P., *Le scuole e l'insegnamento nell'Occidente cristiano dalla fine del V secolo alla metà dell'XI secolo*, Roma 1984. 41-43, 45; vö. pl. *Conc. Vasionen* (a. 529) c. 1 = CCL 148 A. 78.

⁷⁷ CCL 148. 165 versus 24.

⁷⁸ CCL 148. 198 versus 111.

⁷⁹ CCL 148 A. 32 versus 209-211.

⁸⁰ CCL 148 A. 186-187 versus 318-319.

⁸¹ CCL 148 A. 187 versus 331.

tabb értelemben: ez utóbbi esetben ugyanis a „lex romana” magára a *Breviarium Alarici* elnevezésű gyűjteményre vonatkozik⁸².

Hasonlóképpen az 511-es *Orléans-i Zsinat* első kánonjában a „lex romana” inkább a római jogot jelenti általánosságban és talán még nem az 506-ban készült *Breviarium Alaricit*. Mindenesetre a kifejezés azt hangsúlyozza, hogy a római jogi szabályok különböznek az Egyház kánonjaitól: „*quod ecclesiastici canones decreuerunt et lex Romana constituit*”⁸³. Ugyanez a Zsinat 23. kánonjában említést tesz a „lex saecularis”-ről⁸⁴; ez a kifejezés bennfoglaltan feltételezi, hogy van másfajta, erkölcsi vagy talán egyházi törvény is. Az 541-es *Orléans-i Zsinat* 35. kánonja az elévülésről szólva utal a *tempora legibus constitutá-ra*⁸⁵. Itt a „lex” nyilvánvalóan a római jog szabályát jelenti⁸⁶.

Az 581-583-ban tartott *Mâcon-i Zsinat* 16. kánonja megkülönbözteti a kánonokat és a törvényeket, vagyis a „leges”-t. Az utóbbit a világi, az előbbit az egyházi törvényekre érti: „*non solum canonecis statutis, sed et legum beneficio*”⁸⁷. Egyes Codexek ugyanezen Zsinat 18. kánonjának olyan lectio variánsát tartalmazzák, amelyben a *Secundum legem infamia notabuntur* kifejezés található⁸⁸. Ebben a szövegösszefüggésben is a „lex” szó világi jogi normát jelöl.

h. Egyes zsinati rendelkezések a „lex” szót valamilyen jelzővel ellátva alkalmazták a világi törvény értelmében, avégett, hogy hangsúlyozzák a különbséget a világi jognak ezen szabályai és az egyházi jogszabályok között. Ám a kánoni normát ezek a szövegek sohasem nevezik „lex”-nek. Még valamilyen megkülönböztető jelzővel ellátva sem alkalmazzák rá ezt a szót.

A 451-es *Chalcedoni Egyetemes Zsinat* 18. kánonjában a római jog törvényeinek a kánoni előírások az ellentétei. Dionysius Exiguus latin fordításában a kánon így hangzik:

„*Coniurationis et conspirationis crimen et ab exteris legibus est omnino prohibitum, multo magis hoc Dei ecclesiam ne fiat, ammonere conveniet*”⁸⁹.

⁸² CCL 148 A. 186 versus 292; vö. *C. Th.* IX, 25, 1 int. és IX, 25, 2 (*Brev. Alar.* IX, 20, 1-2) = kiad. (68. j.) I/2. 478-479. Vö. STICKLER, *Historia* (55. j.) 434: „*Breviarium Alarici in Galliae regionibus Lex Romana simpliciter dicta habebatur*”. GARCIA Y GARCIA, A., *Historia del Derecho Canónico. I. El primer milenio* (Instituto de Historia de la Teología Española. Subsidia 1), Salamanca 1967. 337. nt. 25.

⁸³ CCL 148 A. 4 versus 18; vö. *C. Th.* IX, 45, 4 (*Brev. Alar.* IX, 34, 1) = kiad. (68. j.) I/2. 520-524.

⁸⁴ CCL 148 A. 11 versus 151; vö. *C. Th.* IV, 14, 1 (*Brev. Alar.* IV, 12, 1) = kiad. (68. j.) I/2. 194-196.

⁸⁵ CCL 148 A. 141 versus 229-230.

⁸⁶ Vö. pl. *C. Th.* IV, 15, 1 (*Brev. Alar.* IV, 13, 1) = kiad. (68. j.) I/2. 196.

⁸⁷ CCL 148 A. 227 versus 105-106.

⁸⁸ CCL 148 A. 228. lásd a kritikai kiadást. Vö. MORDEK, H., *Kirchenrecht und Reform im Frankenreich. Die Collectio Vetus Gallica, die älteste systematische Kanonensammlung des fränkischen Gallien. Studien und Edition*, Berlin – New York 1975. 567.

⁸⁹ *Conciliorum Oecumenicorum* (52. j.) 95.

A *para tón exó nomón* görög kifejezés pedig ennek a kánonnak egy másik fordításában, abban, amely a *Collectio Hispana* révén igen nagy elterjedtségre tett szert, így hangzik: „*publicis etiam legibus*”⁹⁰.

Hasonlóképpen a II. *Sevillai Zsinat* (619) 3. kánonja a világi törvényt a „*lex mundialis*”-t a kánonok rendelkezésével állítja kifejezetten szembe. „*Scibitur enim in lege mundiali de colonis agrorum... Non aliter et de clericis [qui] in agro ecclesiae operantur canonum decreto praecipitur*”⁹¹. Szinte ugyanilyen módon beszél ugyanezen Zsinat első kánonja a *lex mundialis*-ról⁹². Megjegyzendő azonban, hogy ennek a Zsinatnak a 13. kánonja a „*lex*” szót a Pentateuchusra is használja⁹³. A IV. *Toledói Zsinat* (633) 34. kánonjában a világi jogszabályt *ius legis*-nek nevezi⁹⁴; a 46. kánonban a kánonokat a *leges publicae* ellentétéként említi⁹⁵; a 75. kánonban pedig a „*lex*” szóval a világi jog rendelkezését jelöli⁹⁶. A 638-as VI. *Toledói Zsinat* 12. kánonjában világosan megkülönbözteti a törvényeket (*leges*) a kánoni rendelkezésektől (*canonum sententiae*)⁹⁷. A 646-os VII. *Toledói Zsinat* első kánonjában így tesz különbséget: „*et mundana lege, et ecclesiastica convenit instanter disciplina corrigere*”⁹⁸. Bármilyen legyen is a „*lex*” szó jelzője ezekben a szövegekben, ellentétet vagy legalább különbséget jelez a világi jogszabályok és az egyházi normák között. Minden esetre a „*lex*” név mindig a világi jogszabályok oldalán jelenik meg ezekben az ellentétpárokban.

i. A „*lex*” szó megjelenik a „szabály” általános jelentésével vagy a „kötelezettség” jelentéssel is, például a vizigót Hispánia zsinatainak szóhasználatában olyan kifejezésekben, mint *leges poenitentiae*⁹⁹, vagy „*continentiae, absolutionis vel districtionis tribuat legem*”¹⁰⁰.

k. Különleges figyelemre méltók azok a cikkelyek, amelyekben a „*lex divina*” a Szentírást vagy a Pentateuchust jelöli, és egyben hangsúlyozottan különbözik az egyházi kánonoktól. Ilyenkor az egyházi kánonok a Szentírástól függő normaként jelennek meg, sőt olyan normaként, amely a Szentírás kívánalmainak vagy követelményeinek megtartását sürgeti. A 633-as IV. *Toledói Zsinat* 20. kánonjában a következőt olvassuk:

„*In vetere lege ab anno vicesimo et quinto levitae tabernaculo servire mandatur, cuius auctoritatem in canonibus et sanctii patres sequuti sunt. Nos et divinae le-*

⁹⁰ *La Colección* (62. j.) III. 258 versus 466.

⁹¹ *Concilios visigóticos* (64. j.) 165.

⁹² Uo. 163.

⁹³ Uo. 172-176.

⁹⁴ Uo. 205; vö. *C. Th.* IV, 14, 1 (*Brev. Alar.* IV, 12, 1) kiad. (68. j.) I/2. 194.

⁹⁵ *Concilios visigóticos* (64. j.) 207-208.

⁹⁶ Uo. 220.

⁹⁷ Uo. 241.

⁹⁸ Uo. 250. Vö. DU CANGE, C. – FAVRE, L., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, V. Paris 1938. 81. col. 2.

⁹⁹ *Conc. Tolet.* VI (a. 638) c. 8. 12 = *Concilios visigóticos* (64. j.) 239. 241: „*normas*”, „*obligationes*”.

*gis et conciliorum praeceptis inmemores infantes et pueros levitas facimus ante legitimum aetatem, ante experientiam vitae: ideoque ne ulterius fiat a nobis et divinae legis et canonicis admonemus sententiis, sed a viginti quinque annis aetatis levitae consecrentur*¹⁰¹.

Hasonlóképpen a 636-os V. Toledói Zsinat 5. kánonjában is megkülönbözteti a szöveg az egyházi előírást a Mózes mint törvényhozó által kihirdetett isteni rendelkezéstől. Ezt a következőképpen teszi:

*„sribtum [est enim] a legislatore: Principem populi tui ne maledixeris: quod si quis fecerit, excommunicatione ecclesiastica plectatur, nam si maledicti regnum Dei non possidebunt, quanto magis talis ab ecclesia necessario pellitur, qui divinae violator sententia invenitur*¹⁰².

Ezeknek a szövegeknek a gondolatvilága szerint, tehát az Egyházban kétféle fegyelmi norma létezik: Magasabb rendű az isteni törvény, a „lex”, különösen, amit a Szentírásból ismerünk. Ez olyan előírásokat is tartalmaz ezen zsinatok felfogásában, amelyeket az első évszázadok keresztényei már nem tekintettek hatályosnak. Az Egyházban lévő fegyelmi normák alacsonyabb kategóriája az egyházi rendelkezések csoportja¹⁰³. Az a kérdés, hogy vajon a kor felfogása szerint a nem alapvető erkölcsi elveket tartalmazó ószövetségi előírásoknak ahhoz, hogy az Egyházban hatályban legyenek, recepcióra van-e szükségük, és ha igen, akkor ennek hogyan kell történnie, messze túllépi a jelen tanulmány kereteit.

1. Az 546-os *Léridai Zsinat* 3. kánonja kifejezetten *lex dioecesanáról* beszél, s ennek a későbbi dekretális jogban és a régi kánonjogászkoknál igen elterjedt értelmet tulajdonít¹⁰⁴, nevezetesen a közigazgatási (vagy végrehajtó) egyházkormányzati hatalmat érti rajta¹⁰⁵:

*„Ea uero quae in iure monasterii de facultatibus offerentur, in nullo dioecana lege ab episcopis contingantur. Si autem ex laicis quisquam a se factam basilicam consecrari desiderat, nequaquam sub monasterii specie, ubi congregatio non colligitur uel regula ab episcopo non constituitur, eam a dioecana lege audeat segregare*¹⁰⁶.

¹⁰⁰ *Conc. Tolet. VI (a. 638) c. 8 = Concilios visigóticos (64. j.) 240: „imponga la continencia o el castigo, o declare la absolución”.* Vö. BLAISE, *Dictionnaire* (16. j.) 493. nr. 4; lásd fent 13. j. és lent 107. j.

¹⁰¹ *Concilios visigóticos (64. j.) 200.*

¹⁰² Uo. 229. Ebben a szövegösszefüggésben a *legislator* Mózesre látszik vonatkozni, vö. LOI, *Lattanzio* (27. j.) 258.

¹⁰³ Az első század kánonjogának hierarchiájáról lásd GARCIA Y GARCIA, *Historia* (82. j.) 340.

¹⁰⁴ Pl. X. 1.33.9; X. 1.41.3; X. 2.26.15; X. 5.33.11 = FRIEDBERG II. col. 200, 224, 387, 853. Vö. VAN DE KERCKHOVE, M., *De notione iurisdictionis apud Decretistas et priores Decretalistas (1140-1250)*, in *Ius pontificium* 18 (1938) 11-14. Az egyházmegyei törvény klasszikus definícióját lásd: RUFINUS, *Summa decretorum ad C. 10 q. 1 c. 1* = SINGER, H. (ed.), *Die Summa decretorum des Magister Rufinus*, Paderborn 1902. (uny. Aalen-Paderborn 1963), 301: (...) *Est autem lex dioecana, qua episcopus potestatem habet dispensandi spiritualia et ministros instituendi et ordinandi, quartam et cathedralicam exigendi* (...).

¹⁰⁵ ORLANDIS-RAMOS LISSÓN, *Die Synoden* (63. j.) 70: „unter bischöflicher Verwaltung”; *Concilios visigóticos (64. j.) 56: „administración dioecana”, „régimen general de la diócesis”.*

¹⁰⁶ A *Collectio Hispanaban: La Colección* (62. j.) IV. Madrid 1984. 301; vö. *Concilios visigóticos (64. j.) 56.*

Megjegyzendő, hogy a „lex” szó ilyen használata a kevésbé szakkifejezésszerű ókori értelemről következik, abból a jelentésből, amely a „lex dicta” kifejezésben is előfordul. Eszerint a „lex” olyan cselekményt jelöl, amely a kötelezés szándékával rendelkezik és a társadalmi együttélés bizonyos körülményeire vonatkozik¹⁰⁷.

3. A dekretálisok

A római pápák legrégebbi dekretális levelei közül kérdésünk szempontjából a legnagyobb jelentőségűnek Siricius pápa Himeriuszhoz intézett levele (385) tűnik. Ebben az első dekretális levélben, amely a kánonjogi gyűjteményekben igen elterjedt¹⁰⁸, a „lex” szó több értelemben jelenik meg.

A „lex” jelenti a Pentateuchust vagy az egész Ószövetséget. Ebben a levélben nem egyszer olyan kifejezésekben jelenik meg így a szó, mint „in lege Moysi”¹⁰⁹, „legem venerit implere, non solvere”¹¹⁰, „data per Moysen lege”¹¹¹.

Ugyanezekben a dekretális levelekben a „lex” olyan kötelezettséget vagy normát is jelent, amely az Egyházban az Újszövetségből származik¹¹². A szó abban a rendelkezésben fordul elő ilyen értelemben, ahol a klerikusi önmegtartóztatás kötelezettsége szerepel:

„*quarum [sc. Sacrae Scripturae] sanctionum omnes sacerdotes atque levitae insolubili lege constringimur, ut a die ordinationis nostrae, sobrietati ac pudicitiae et corda nostra mancipemus et corpora, dummodo per omnia Deo nostro in his, quae quotidie offerimus, sacrificiis placeamur*”¹¹³.

A *vetus lex* kifejezés ugyanezen levél azonos fejezetében az Ószövetséget jelöli, mivel a szövegösszefüggésben azokról a klerikusokról van szó, akik az ószövetségi fegyelem ürügye alatt megszegik a klerikusi önmegtartóztatás szabályát¹¹⁴:

„*Si vero, qui illiciti privilegii excusatione nituntur, ut sibi asserant veteri hoc lege concessum; noverint se ab omni ecclesiastico honore... dejectos*”¹¹⁵.

Kevésbé valószínű ezeknek a szavaknak másfajta értelmezése, amely szerint a „*vetus lex*” az Egyházban érvényes régi szabályt jelenthetné, mely a klerikusoknak, akik szentelésükkor már házasságban éltek, megengedte volna a házasságot

¹⁰⁷ Vö. pl. BIONDI, *Lex et ius* (9. j.) 175.

¹⁰⁸ Az elterjedésről és a szöveg fordításáról lásd WURM, H., *Studien und Texte zur Dekretalensammlung des Dionysius Exiguus*, Romae 1939. 120-123.

¹⁰⁹ Cap. 7 = PL XIII. 1138. A különböző gyűjteményekben található szövegváltozatokhoz vö. pl. PL LVI. 558; PL LXVII. 234; PL LXXXIV. 663.

¹¹⁰ Cap. 7 = PL XIII. 1139. Vö. pl. PL LVI. 558; PL LXVII. 235; PL LXXXIV. 633.

¹¹¹ Cap. 8 = PL XIII. 1141. Vö. pl. PL LVI. 559; PL LXVII. 235; PL LXXXIV. 634.

¹¹² SIRICIUS az Újszövetséget idézi (*Ep. Ad Himerium* cap. 7 = PL XIII. 1139).

¹¹³ PL XIII. 1139. Vö. pl. PL LVI. 559; PL LXVII. 235; PL LXXXIV. 633-634.

¹¹⁴ Cap. 7 = PL XIII. 1138: (...) *sacerdotes* (...) *crimen suum hac praescriptione defendere, qua in veteri Testamento sacerdotibus ac ministris generandi facultas legitur attributa*. Vö. COCHINI, C., *Origines apostoliques du célibat sacerdotal*, Paris-Namur 1981. 30-31.

¹¹⁵ Cap. 7 = PL XIII. 1140. Vö. PL LVI. 559; PL LXVII. 235; PL LXXXIV. 634.

folytatását¹¹⁶. Eszerint a magyarázat szerint tehát a „lex” hasonlóan, mint a *lex antiqua*, melyről a Niceai Zsinat (325) 13. kánonja beszél, a régi egyházi szabályt jelentené.

Ugyanezen levélben a „leges publicae” kifejezés a világi jog szabályaira vonatkozik, mégpedig egy olyan cikkelyben, amely azokról szól, akik „*de illicitis complexibus libere filios procreaverint; quod et publicae leges, et ecclesiastica iura condemnant*”¹¹⁷. Erről a szövegről hagyományosan meg szokás jegyezni, hogy a „leges publicae” és a „iura ecclesiastica” először ezen a helyen kerülnek világos megkülönböztetésre és jelennek meg úgy, mint egymás ellentétei¹¹⁸. A „leges” és a „iura” közötti különbségtétel azonban, mely ebben az időben már a világi jog forrásszövegeiben is megjelenik¹¹⁹, ebben a pápai levélben, úgy tűnik, még nem az állam és az Egyház szabályainak technikai és formai különbségét kívánja hangsúlyozni, hanem – miként számos római jogi szöveg is¹²⁰ – inkább stilisztikai, mint elméleti megkülönböztetésre törekszik.

A pápa a „leges publicae” kifejezést méltán használja az állami jog előírásainak világos megjelölésére, hiszen ez a formula a szabályok eredetére egyértelműen utalt¹²¹.

4. A többi műfajok

a. A vezeklési könyvek (*libri paenitentiales*) a VII. század vége előtt a „lex” szót alig használják.

b. A *Lex Dei* vagy más néven a *Collatio legum mosaicarum et romanarum*, bár nem tekinthető a kánoni jog forrásának, valószínűleg tükrözi a IV. századi keresztények felfogását¹²². Maga a gyűjtemény különböző kéziratokban más és más formában megjelenő címe¹²³, de az egész mű szerkezete is tanúsítja, hogy a szerző a „lex” szót mind a különböző típusú római jogszabályok, mind pedig az Ószövetség fegyelmi, sőt büntető előírásai megjelölésére használja. Nem bizonyos azonban, hogy a *Collatio* összeállítója az Ószövetség büntető törvényeit az Egyházban

¹¹⁶ Vö. SOCRATES, *HE* I, 11 = PG LXVII. 101-104, ahol a teljes klerikusi önmegtartóztatás „új” törvényéről van szó, amellyel szemben Paphnutius az Egyház „rég”i hagyományára hivatkozik. Ám ennek a Niceai Zsinaton állítólag elhangzott felszólalásnak a hitelességével kapcsolatban számos kritika merült fel, vö. COCHINI, *Origines* (114. j.) 221-227.

¹¹⁷ PL XIII. 1137. Vö. PL LVI. 557; PL LXVII. 234; PL LXXXIV. 633.

¹¹⁸ Vö. WERNZ, F.X., *Ius Decretalium. I. Introductio in Ius Decretalium*, Prati 1913.³ 59. nr. 49, nt. 21.

¹¹⁹ Vö. GAUDEMET, „*Ius*” et „*Leges*” (10. j.) 231.

¹²⁰ Uo.

¹²¹ Vö. BIONDI, *Lex et ius* (9. j.) 179-180. 191: „*Si parla infatti di (...) lex publica per indicare il riferimento allo Stato.*”

¹²² Vö. POLLASTRI, A., *Collatio legum*, in *Dizionario patristico* (30. j.) I, 728. De egyesek lehetőségnek tartják hogy a szerző zsidó volt, vö. MEDICUS, D. *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*, in ZIEGLER, K. – SONTHEIMER, W. (Hrsg.), *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike*, I. München 1979. 1244.

¹²³ Vö. SCHMITZ, H.J., *Die Bussbücher und die Bussdisziplin der Kirche*, I. Mainz 1883. 194-197. *Fontes Iuris Romani* (5. j.) II. 543-545.

hatályban lévőnek tekinti-e, s ha igen, magasabb rangúnak véli-e őket, mint a többi kánoni normát¹²⁴.

c. A III. és IV. egyetemes zsinat aktáinak latin gyűjteményeiben található bizonyos császári törvények, melyek közül egyesek görögöből készített latin fordítások, mások azonban eredeti latin szövegek¹²⁵. Ezek a törvények többnyire a zsinat határozatait recipiálják, beiktatva őket a Birodalom jogrendjébe. Így ezeket a világi törvényeket a zsinati határozatok kiegészítésének tekintették. Ezek a normák magukat saját szövegükben is nem ritkán „lex”-nek nevezik, és megkülönböztetik önmagukat azoktól az egyházi szabályoktól, amelyeket „synodicum decretum”-nak vagy „canones ecclesiastici”-nek mondanak¹²⁶. Igen kétséges azonban, hogy ez a terminológiai megkülönböztetés abban a társadalmi összefüggésben, amit a kései ókorban úgy szokás jellemezni, mint az Egyház alárendeltségét a Birodalomnak¹²⁷, annak a jele-e, hogy a világi törvényhozó az egyházi szabályokat alá akarta rendelni az állam törvényeinek. Marcianusnak abban a törvényében, melyben Flavianust halála után előbbi méltóságába visszahelyezi, a zsinati határozatok iránti nagy tisztelettel fogalmazódik meg a következő kijelentés:

*„iniusta sententia nihil obsit... religiosis episcopis, qui eadem lege continentur, quoniam non possunt sacerdotes constitutione damnari quos synodicum ornat super conservanda religione decretum”*¹²⁸.

A vizigót királyságban is kiadásra kerültek olyan királyi törvények, melyeket „*leges in confirmatione conciliorum*”¹²⁹ néven emlegettek, és amelyek a zsinati határozatoknak az állam jogrendjében is kötelező erőt adtak. Az ilyen törvényeket a zsinati aktákhoz is csatolták, bár nem mindig azzal a felirattal, hogy „*lex edita in confirmatione concilii*”¹³⁰. Egy másik hasonló szövegmélték, amelyet zsinati akták közé illesztve találunk, a XVI. Toledói Zsinat (693) alkalmából kiadott királyi „*tomus*”, ahol az „*in canonibus vel legum edictis*”¹³¹ kifejezés az egyházi szabályok és a világi normák megkülönböztetésére szolgál.

¹²⁴ Vö. MEDICUS, *Collatio* (122. j.) 1244: „(...) ob ihr Verfasser Jude oder Christ war und ob er das jüd. gegen das röm. Recht verteidigen wollte oder umgekehrt, ist ungewiss”.

¹²⁵ Vö. KUSSMAUL, *Pragmaticum* (6. j.) 70.

¹²⁶ Lásd pl. *leges* MARCIANI: SCHWARTZ, E. – STRAUB, J. (ed.), *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, II/3/2. Berlin-Leipzig 1936. 90–91. Vö. KUSSMAUL, *Pragmaticum* (6. j.) 73–74.

¹²⁷ Vö. pl. MOR, C.G., *Diritto romano e diritto canonico*, in *La cultura antica nell'Occidente latino dal VII all'XI secolo. 18-24 aprile 1974* (Settimane di studio del Centro Italiano di Studi sull'alto medioevo 22), II. Spoleto 1975. 708.

¹²⁸ *Acta Conciliorum* (126. j.) II/3/2. 90. Vö. KUSSMAUL, *Pragmaticum* (6. j.) 73: „Die letzten Worte scheinen zu sagen, dass schon der Konzilsbeschluss die erschlichene Constitution unwirksam gemacht habe”.

¹²⁹ Ezekről a törvényekről lásd ORLANDIS – RAMON LISSÓN, *Die Synoden* (63. j.) 116. 343–346.

¹³⁰ *Conc. Tolet. XVI* (a. 693) = *Concilios visigóticos* (64. j.) 517.

¹³¹ Uo. 487.

III. KÖVETKEZTETÉS: A „LEX” SZÓ HASZNÁLATÁNAK SAJÁTOSÁGAI AZ ÓKORI KÁNONJOGBAN

A „lex” szó az első hét évszázad kánonjogában a fentiek szerint számos eltérő jelentéssel rendelkezett. A szó használatának módját illetően azonban három alapvető megfigyelést tehetünk:

1. A „lex” szó használatának első módja megfelel a szó általános köznyelvi vagy keresztény köznyelvi, illetve retorikai vagy jogi szaknyelvi értelmének. Így a „lex” jelenti pl. a Pentateuchust, az Ószövetséget vagy az egész Szentírást, az erkölcsi szabályt, vagy akár – mint a 453-as Angers-i Zsinat kapcsán kiadott levélben – a császár törvényét, mely a világi jog más formáitól különbözik.

2. A szó használatának második módja az olyan átvitel, mely folytatja és kiterjeszti a régi terminológiát, különösen a köznyelvi, illetve a nem annyira szoros értelemben jogászai, mint inkább retorikai jelentéseket, és a kánoni jog intézményeire alkalmazza őket. Így az Egyház saját jogszabályai – például a 315-ös Arles-i Zsinat 9. kánonjában és Szilveszter pápához intézett levelében, a 325-ös Niceai Zsinat 13. kánonjának latin fordításában és valószínűleg a 380-as Zaragozai Zsinat 6. kánonjában is – „leges” néven fordulnak elő. Hasonlóan „leges”-nek mondják a kötelezettségeket, rendelkezéseket vagy magát az Egyházban lévő kormányzati hatalmat, például Siricius pápa Himeriushoz címzett levelében (385), ahol a papi önmegtartóztatást előíró szentírási rendelkezésre az „*insolubilis lex*” elnevezést találjuk, vagy az 546-os Lérídi Zsinat 3. kánonjában, ahol a „*lex dioecisana*” kifejezés fordul elő, illetve a 638-as VI. Toledói Zsinaton, amely a „*leges paenitentiae*” megjelölést használja. Talán akkor is az általános keresztény terminológia valamilyen kiterjesztéséről lehet szó, amikor az általunk vizsgált időszak vége felé a „*leges divinae*” kifejezést az Ószövetségnek a tízparancsolaton kívüli fegyelmi előírásaira használják, amelyeket az Egyházban közvetlenül vagy legalább kötelező példa módjára hatályosaknak tartanak. Erre a szóhasználatra lehet példa a 633-as IV. Toledói Zsinat 20. kánonja.

3. A „lex” szó használatának harmadik módja, mely a IV. század végétől fogva a leggyakoribb, a szembeállítás, vagyis a szó szinte szakkifejezésszerű használata a római jogi vagy általában véve világi jogi szabályokra ezeknek a kánoni jog előírásaitól való megkülönböztetése céljából. Ez a terminológiai szembeállítás a kor bizonyos világi jogi szövegeiben is megfigyelhető.

A fenti áttekintés alapján felmerül a kérdés: miért sokkal jellemzőbb a „lex” szó kánonjogi használatában a szembeállítás, mint az átvétel, illetve névátvitel, amikor pedig a világi jogszabályok számos más műfajának nevét (pl. *constitutio*, *statutum*, *decretum* stb.¹³²) az ókori kánonjog gyakran alkalmazza az Egyház saját jogszabályaira? Válaszként több szempontra utalhatunk. Mondhatjuk azt, hogy az Egyház joga a „lex” szót azért nem nagyon használja a kánoni normák megjelölésére, mert egy fajta tiszteletet tanúsít ez iránt a név iránt, mely főként az V. század világi törvényeinek szóhasználatában az állam legmagasabb rangú jogszabályait

¹³² Vö. pl. SPRINGHETTI, *Latinitas* (22. j.) 26-32.

jelentette, és a császári törvények szövegeiben is az egyházi szabályok ellentétéként jelent meg. Az Egyházban magában érvényesülő jogszabályok közötti hierarchiára is lehet hivatkozni, amely szerint a Szentírás isteni parancsai, és a középkor felé közeledve egyre inkább az Ószövetség fegyelmi szabályai is, mint legmagasabb rangú normák jelentek meg. A Pentateuchus és az Ószövetség a zsidók és a keresztények latin szóhasználatában már a kánonjogi terminológia kialakulása előtt is „lex” néven szerepelt. Az Egyház többi szabályait ezekhez az isteni törvényekhez képest alacsonyabb rangúnak tekintették és más néven említették, ahogyan ezt valamiképpen már Szent Cyprianus-nál¹³³ később pedig a 633-as IV. Toledói zsinat 20. kánonjában megfigyelhetjük.

Bármilyen is az oka, a „lex” szó ilyen használati módjának az első hét évszázad kánonjogában, e kor zsinati szövegei és dekretális levelei – ha nem is egyedüli és a középkori gyűjtemények összeállítói által nem is mindig helyesen értelmezett – forrásai lettek a későbbi idők kánonjogi szóhasználatának. Ez a szóhasználat pedig az egyházi jogszabályoknak az 1983-as Egyházi Törvénykönyvben felvázolt tipológiája bevezetéséig – sőt helyenként még a mai Codex egyes kánonjaiban is! – alapvető jelentőségű maradt az egyházjogi normák jellegének és rangjának helyes megállapítása szempontjából. Ugyanakkor az ókeresztény egyházjogi szóhasználat világosan tükrözi, hogy az Egyházban már abban a korban is élő és tudatos gyakorlat volt a világi jogszabályok és az egyházi eredetű jogi normák megkülönböztetése. Az ellentétpárok és párhuzamok alkalmazása pedig arra mutat, hogy a keresztények az Egyház saját fegyelmi szabályait a római típusú jogfogalom tükrében is jogi jellegűnek tekintették.

¹³³ Lásd fent 30. j.